

УДК 343:341

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.3.15>

АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ДО ПРАВА РАДИ ЄВРОПИ

Каплиста В.М.,

здобувачка вищої освіти

Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID: 0009-0009-7513-7929

e-mail: lkaplista@gmail.com

Коломієць Н.В.,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального права та правосуддя

Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID: 0000-0001-5609-2651

e-mail: Kolomiyetsn@ukr.net

Каплиста В.М., Коломієць Н.В. Адаптація національного кримінального права до права Ради Європи.

У статті досліджується процес адаптації національного кримінального права України до права Ради Європи як складне та багаторівневе явище, що охоплює не лише нормотворчу діяльність, але й сферу правозастосування, правову культуру та інституційне забезпечення. Розглядається адаптація як глибока трансформація кримінально-правового регулювання, що виходить за межі формального запозичення норм і спрямована на узгодження національної правової системи з європейськими стандартами у сфері прав людини та верховенства права.

Проаналізовано основні принципи кримінального права України та відповідні положення права Ради Європи. Виявлено, що їх спільною основою є такі фундаментальні засади, як принцип законності, гуманізму, пропорційності, рівності перед законом і заборони подвійного притягнення до відповідальності. Показано, що принцип законності передбачає не лише формальну визначеність кримінально-правових норм, а й їх доступність і передбачуваність, що особливо підкреслюється у практиці Європейського суду з прав людини. У цьому контексті адаптація національного законодавства пов'язується з необхідністю підвищення якості кримінально-правових норм та їх чіткості.

Окрему увагу приділено принципу пропорційності, який розглядається як важливий критерій справедливості кримінальної відповідальності та один із ключових орієнтирів обмеження державного втручання у права людини. Зазначено, що його реалізація пов'язана з утвердженням підходу до кримінального права як крайнього засобу впливу. Також висвітлено значення принципу гуманізму, який визначає спрямованість кримінального права на повагу до людської гідності та сприяє переходу від каральної моделі до моделі, орієнтованої на виправлення та ресоціалізацію.

Поряд із цим аналізуються основні проблеми адаптації. Серед них виокремлюються відсутність уніфікованого механізму імплементації міжнародно-правових актів, термінологічна неузгодженість, а також труднощі у правозастосуванні, зумовлені недостатнім врахуванням практики Європейського суду з прав людини. Наголошується на значенні інституційного аспекту, зокрема, координації діяльності органів державної влади та рівня їх ресурсного забезпечення.

Зроблено висновок, що ефективна адаптація кримінального права можлива лише за умови поєднання європейських стандартів із національними особливостями правової системи. Такий підхід сприяє формуванню цілісної та узгодженої системи кримінального права, здатної забезпечити баланс між інтересами держави і правами людини.

Ключові слова: кримінальне право, адаптація законодавства, Рада Європи, права людини, кримінальне законодавство України, імплементація норм, гармонізація права, принцип законності, принцип пропорційності, принцип гуманізму, принцип рівності.

Kaplysta V.M., Kolomiets N.V. Adaptation of national criminal law to Council of Europe law.

The article examines the process of adapting the national criminal law of Ukraine to the law of the Council of Europe as a complex and multi-level phenomenon that encompasses not only legislative activity but also law enforcement, legal culture, and institutional support. Adaptation is considered as a profound transformation of criminal law regulation that goes beyond the formal borrowing of legal norms and is aimed at aligning the national legal system with European standards in the field of human rights and the rule of law.

The fundamental principles of Ukrainian criminal law and the corresponding provisions of the Council of Europe's legal framework are analyzed. It is revealed that their common foundation consists of such core principles as legality, humanism, proportionality, equality before the law, and the prohibition of double jeopardy. It is shown that the principle of legality implies not only the formal certainty of criminal law provisions but also their accessibility and foreseeability, which is particularly emphasized in the case law of the European Court of Human Rights. In this context, the adaptation of national legislation is associated with the need to improve the quality and clarity of criminal law norms.

Special attention is given to the principle of proportionality, which is regarded as an important criterion of fairness in criminal liability and one of the key guidelines for limiting state interference in human rights. It is noted that its implementation is linked to the establishment of the concept of criminal law as a measure of last resort (*ultima ratio*). The importance of the principle of humanism is also highlighted, as it determines the orientation of criminal law toward respect for human dignity and promotes the transition from a punitive model to one focused on correction and resocialization.

At the same time, the main challenges of the adaptation process are analyzed. These include the absence of a unified mechanism for the implementation of international legal acts, terminological inconsistency, and difficulties in law enforcement caused by insufficient consideration of the case law of the European Court of Human Rights. Emphasis is placed on the institutional dimension, in particular the coordination of public authorities and the level of their resource capacity.

It is concluded that effective adaptation of criminal law is possible only through a balanced combination of European standards with the national characteristics of the legal system. Such an approach contributes to the formation of a coherent and consistent system of criminal law capable of ensuring a proper balance between the interests of the state and the rights of individuals.

Key words: criminal law, adaptation of legislation, Council of Europe, human rights, Ukrainian criminal law, implementation, legal harmonization, principle of legality, proportionality principle, humanism, equality.

Постановка проблеми. У сучасних умовах європейської інтеграції України питання адаптації національного кримінального права до права Ради Європи набуває особливої ваги. Йдеться не лише про оновлення законодавства чи формальне запозичення окремих норм, а про більш глибокі зміни, які стосуються змісту кримінально-правового регулювання, практики його застосування та загальної спроможності державних інституцій. Попри те, що між національним кримінальним правом і правом Ради Європи існує спільна ціннісна основа, процес їх узгодження залишається непростим і супроводжується низкою труднощів.

Серед найбільш відчутних проблем варто назвати відсутність чіткого та уніфікованого механізму імплементації міжнародно-правових стандартів, що ускладнює їх системне впровадження. Не менш суттєвою є термінологічна неузгодженість, яка інколи призводить до різного розуміння однакових правових явищ. Також окрему складність становить і правозастосовна практика, де ще не завжди належним чином враховуються підходи, сформовані у рішеннях Європейського суду з прав людини.

Водночас актуальним залишається питання якості кримінально-правових норм. Їх чіткість, доступність і передбачуваність мають ключове значення для реалізації принципу законності, однак на практиці ці вимоги не завжди забезпечуються повною мірою. Аналогічно, принцип пропорційності та ідея кримінального права як крайнього засобу не завжди знаходять належне відображення у законодавстві та його застосуванні. Ситуацію ускладнюють і інституційні чинники, зокрема, недостатня узгодженість дій між органами державної влади та обмеженість ресурсів.

Метою дослідження є комплексний аналіз процесу адаптації кримінального права України до права Ради Європи, дослідження спільності основоположних принципів, виявлення ключових проблем гармонізації законодавства та правозастосування.

Стан опрацювання матеріалу. Питання адаптації кримінального законодавства України до європейських стандартів уже тривалий час перебуває у полі уваги вітчизняних науковців. Так, окремі аспекти цього процесу висвітлюються у працях О.М. Балинської та О.П. Горпинюка, які звертають увагу на його складний і багатовимірний характер. Проблеми узгодження положень Загальної частини кримінального права з європейськими підходами детально аналізує М. Хавронюк, підкреслюючи як теоретичні, так і практичні труднощі. Вагомий внесок у дослідження принципів кримінального права як основи адаптації зробили Є.А. Огаренко та Т.Ю. Огаренко та інші вчені. Водночас, незважаючи на наявність значної кількості наукових напрацювань, ця проблематика й надалі потребує більш цілісного осмислення з урахуванням сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Адаптація національного кримінального права України до права Ради Європи є складним, багаторівневим і тривалим процесом, який охоплює не лише нормотворчу діяльність, але й сферу правозастосування, правової культури та інституційного забезпечення. У сучасних умовах європейської інтеграції України цей процес набуває особливого значення, оскільки пов'язаний із формуванням сучасної правової системи, що відповідає стандартам демократії, верховенства права та ефективного захисту прав людини. Саме в цьому переплетенні національних традицій і європейських цінностей розкривається справжня глибина трансформації, яка робить кримінальне право не просто набором статей, а живим інструментом справедливості.

Як слушно зазначають Балинська О.М. та Горпинюк О.П.: «адаптацію законодавства України до права Європейського Союзу потрібно розуміти не просто як формальний крок, потрібний для євроінтеграції, а як масштабний комплексний процес трансформації національних правових стандартів...» [1, с. 8]. Це положення підкреслює, що адаптація не може зводитися до механічного запозичення норм або їх формального перенесення у національне законодавство. Йдеться про глибоке переосмислення змісту кримінального права, його функцій, цілей та соціального призначення. Кримінальне право, яке століттями формувалося під впливом історичних викликів, тепер має стати частиною єдиного європейського правового простору, де кожна норма працює на захист гідності людини, а не лише на покарання.

У цьому контексті особливого значення набувають принципи кримінального права, які виступають фундаментом побудови всієї галузі. Як зазначається у дослідженнях, принципи кримінального права є «загальними, основними, провідними і непорушними засадами галузі кримінального права» [2, с. 470]. Вони визначають спрямованість кримінально-правового регулювання, впливають на зміст норм і забезпечують узгодженість усієї правової системи. Саме принципи створюють той невидимий каркас, завдяки якому кримінальне право стає не хаотичним набором заборон, а продуманим механізмом, що гармонійно вписується в європейські стандарти.

Принципи національного кримінального права закріплені в Кримінальному кодексі України, тоді як основоположні принципи європейського кримінального права визначені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3; 4]. Аналіз чинного законодавства України та актів Ради Європи свідчить про значну спільність основоположних принципів кримінального права. Це, зокрема, принцип законності, принцип гуманізму, принцип пропорційності, принцип рівності перед законом, а також принцип заборони подвійного притягнення до відповідальності. Наявність спільної принципової основи є важливою передумовою для успішної гармонізації законодавства.

Принцип законності є фундаментальним для всієї системи кримінального права. Його зміст полягає у тому, що кримінальна відповідальність може наставати лише за діяння, прямо передбачені законом. У праві Ради Європи цей принцип сформульований як «ніякого покарання без закону», що є однією з основних гарантій прав людини. В українському законодавстві цей принцип закріплений у Кримінальному кодексі та впливає з конституційних положень. Це свідчить про високий рівень узгодженості базових підходів. Водночас принцип законності має не лише формальний, але й змістовний аспект. Він передбачає вимоги чіткості, доступності та передбачуваності кримінально-правових норм. У практиці Європейського суду з прав людини неодноразово наголошувалося, що закон має бути сформульований таким чином, щоб особа могла передбачити наслідки своєї поведінки. Це означає, що адаптація законодавства повинна включати підвищення якості правових норм, щоб кожна стаття Кримінального кодексу не просто існувала на папері, а реально захищала людину від свавілля.

Не менш важливим є принцип пропорційності, який забезпечує справедливість кримінальної відповідальності. Він передбачає, що покарання має відповідати тяжкості вчиненого правопору-

шення, особі винного та обставинам справи. «Ступінь покарання має відповідати тяжкості скоєного злочину» [5, с. 3]. У праві Ради Європи цей принцип застосовується ширше – як критерій оцінки будь-якого втручання держави у права людини. Саме тут розкривається справжня суть сучасного кримінального права: воно не може бути надмірним, інакше втрачає свій сенс. У цьому контексті важливою є концепція кримінального права як крайнього засобу, яка передбачає, що кримінально-правові санкції повинні застосовуватися лише тоді, коли інші засоби правового впливу є недостатніми. Це вимагає від держави більш зваженого підходу до криміналізації діянь та визначення санкцій, адже тільки такий підхід дозволяє зберегти баланс між захистом суспільства і повагою до особи.

Принцип гуманізму є одним із ключових у системі європейських цінностей. Він передбачає повагу до людської гідності, заборону катувань, жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У праві Ради Європи цей принцип закріплений у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а в Україні – у Конституції. Саме гуманізм перетворює кримінальне право з інструменту репресії на інструмент виправлення і відновлення, що особливо цінно в умовах сьогодення, коли суспільство прагне не просто карати, а повертати людей до нормального життя.

Принцип рівності перед законом гарантує однакове застосування кримінально-правових норм до всіх осіб незалежно від їх соціального статусу, походження чи інших ознак. Він є важливою складовою справедливого судочинства та забезпечує довіру до правової системи. У поєднанні з принципом заборони подвійного притягнення до відповідальності за одне й те саме правопорушення він забезпечує правову визначеність і стабільність. Ці принципи разом створюють атмосферу, де кожен громадянин відчуває себе захищеним, а держава – відповідальною.

Разом із тим, процес адаптації супроводжується низкою суттєвих проблем, які роблять його ще більш актуальним об'єктом дослідження. Однією з них є той факт, що «досі не існує уніфікованого механізму імплементації актів ЄС» [1, с. 10]. Без єдиного механізму впровадження актів ЄС реформи залишаються неповними і малоефективними, адже навіть найкращі норми не працюють без чіткої системи.

Ще однією проблемою є термінологічна неузгодженість. Відсутність єдиного підходу до визначення правових понять може призводити до різного тлумачення норм. Як влучно зазначає М. Хавронюк: «не може бути ситуації, коли в ЄС буде одне розуміння терміну, а в Україні – інше. Тому Україні варто створювати глосарій, орієнтуючись на акти ЄС. Тут доцільно згадати відомі слова Рене Декарта «Вірно визначайте слова, і ви звільните світ від половини непорозумінь»» [5, с. 11]. Відповідно це вимагає розробки уніфікованого підходу до правової термінології, адже точність слів визначає точність справедливості.

Суттєві труднощі виникають також у сфері правозастосування. Навіть за умови формальної гармонізації законодавства ефективність його застосування залежить від рівня підготовки юристів, судової практики та інституційної спроможності держави. Недостатнє врахування практики Європейського суду з прав людини може призводити до порушення міжнародних стандартів, і саме тут адаптація набуває найглибшого сенсу – вона змушує переосмислювати не лише закони, а й щоденну практику судів і прокурорів.

Інституційний аспект адаптації також має важливе значення. Недостатній рівень координації між органами державної влади, обмеженість ресурсів і кадрові проблеми можуть суттєво ускладнювати процес реформування. На думку науковців інституційні та адміністративні виклики є одним із ключових факторів, що стримують адаптацію, оскільки, органи державної влади часто стикаються з браком ресурсів або практичного досвіду для успішної адаптації законодавства; хоча освітні програми з права та державного управління заповнені студентами, в Україні досі недостатньо фахівців і держслужбовців, які добре орієнтуються у нормах європейського права [1, с. 10]. Але саме ці виклики роблять дослідження такими динамічними: вони відкривають шлях до пошуку інноваційних рішень, які поєднують європейський досвід з українською специфікою.

Крім того, важливо враховувати, що адаптація не повинна здійснюватися шляхом механічного копіювання норм. Вона має враховувати національні особливості правової системи, історичні традиції та соціально-економічні умови. Лише за таких умов можна забезпечити ефективність і стабільність правового регулювання, адже справжня гармонізація – це не втрата ідентичності, а її збагачення.

Висновки. Отже, адаптація національного кримінального права України до стандартів Ради Європи – це складний і багаторівневий процес, який охоплює не лише внесення змін у законодавство, а й трансформацію практики його застосування, формування правової культури та зміцнення інституційної спроможності держави. Аналіз показав, що ключовими орієнтирами цієї трансформації є принципи законності, гуманізму, пропорційності, рівності перед законом та заборони подвійного притягнення до відповідальності. Саме вони формують цілісну систему кримінально–правового регулювання, визначаючи його спрямованість на захист прав людини та обмеження державного втручання.

Водночас дослідження виявило ряд проблем, які ускладнюють ефективну адаптацію. Це, зокрема, відсутність єдиного механізму імплементації міжнародних актів, термінологічні розбіжності, недостатнє врахування практики Європейського суду з прав людини, а також інституційні обмеження, пов'язані з координацією органів влади та ресурсним забезпеченням. Ці виклики показують, що процес адаптації потребує комплексного підходу, який поєднає європейські стандарти з національними особливостями, історичними традиціями та соціально–економічними умовами.

Таким чином, ефективна гармонізація кримінального законодавства можлива лише тоді, коли зміни не зводяться до механічного копіювання норм, а реалізують принципи справедливості, гуманізму та передбачуваності. Такий підхід дозволяє створити систему кримінального права, яка забезпечує баланс між інтересами держави та правами людини, перетворюючи закон на дієвий інструмент захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балинська О.М., Горпинюк О.П. Адаптація кримінального законодавства України до права ЄС: виклики та перспективи. *Україна та ЄС: адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства*: Матеріали круглого столу, м. Львів, 23 трав. 2025 р. Львів, 2025. С. 8–12.
2. Огаренко Є.А., Огаренко Т.Ю. Аналіз принципів кримінального права України і Європейського Союзу як основи адаптації кримінального законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. No. 6. Р. 470–472. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/109>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341–III: станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Хавронюк М. Проблеми адаптації положень загальної частини чинного та перспективного кримінального законодавства України до кримінального права ЄС – *Pravo. Pravo*. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/problemy-adaptatsiyi-polozhen-zagalnoyi-chastyny-chynnogo-ta-perspektyvnogo-kryminalnogo-zakonodavstva-ukrayiny-do-kryminalnogo-prava-yes>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026

© Каплиста В.М., Коломієць Н.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0